

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/273664563>

Een verschuivende zoektocht naar het thuisgevoel

Chapter · January 2014

CITATIONS

0

READS

85

1 author:

Halleh Ghorashi

Vrije Universiteit Amsterdam

98 PUBLICATIONS 1,807 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

ELITES: Pathways to Success project [View project](#)

Diversity in Health Care Teams [View project](#)

EEN VERSCHUIVENDE ZOEKTOCHT NAAR HET THUISGEVOEL

Halleh Ghorashi

*Ik zocht naar een anker
om wortel te kunnen schieten
om zo ergens thuis te horen.*

*Het probleem was
dat ik dat anker in
de territoriale ruimtes zocht
van een land:*

*ofwel het land van herkomst
of het land van vestiging.*

*Terwijl beide landen
eerder bronnen waren
van mijn ontworteling;
mijn wortel was al*

*uit Iraanse bodem getrokken,
en Nederland bood
geen juiste bodem voor mij
om nieuwe wortels te schieten.*

*Ik bleef de ander
in beide landen.*

Waar hoor ik thuis? Deze vraag houdt me vaak bezig sinds ik mijn geboorteland Iran in 1988 moest verlaten. Al voelde ik mij ook wel eens thuisloos in Iran, destijds had deze vraag nooit z'n open einde voor mij gehad als tegenwoordig. Ik voelde me wel eens thuisloos als ik in Iran door knokploegen van het Iraanse islamitische regime in elkaar werd geslagen of gedurende de nachten dat ik niet naar huis durfde te gaan, omdat ik bang was dat de politie mij daar opwachtede. Ik voelde me een vreemde in eigen land in de periode vol geweld en onderdrukking na 1980, maar twijfelde niet over waar ik thuis zou kunnen horen, dat was in een democratisch Iran. Als 17-jarig meisje voelde ik me zoals velen van mijn leeftijdgenoten in de periode van de Iraanse revolutie van 1979 aangetrokken tot de politiek. Ik was een van de fanatiekste aanhangers van de linkse organisatie waarvan ik lid was en droomde ervan om ooit als partizaan volledig lid van deze organisatie te worden. Alles wat ik deed, was met volle overtuiging en overgave. Ik voelde me helemaal thuis bij mijn nieuwe politieke identiteit en later thuisloos toen de utopie van een democratisch Iran voortbij bleek te zijn. Maar ik bleef hoopvol dat dat thuisgevoel terug zou komen.

Toen ik Iran moest ontvluchten en in een nieuw land stapte dat ik in de loop van jaren als mijn nieuwe thuis zou gaan beschouwen, begon de vraag 'waar hoor ik eigenlijk thuis' een nieuwe betekenis te krijgen. Het werd een vraag zonder een duidelijk einde; een vraag die meer dan ooit een diepe bron van ontworteling blootlegde. Mijn vucht liet de onschuld van een vanzelfsprekend thuisgevoel verdwijnen. Als de wortels niet meer zo vanzelfsprekend zijn, dan is de notie van thuis dat ook niet meer.

In deze bijdrage beschrijf ik het pad waarop de vraagstukken rondom mijn identiteit en thuisgevoel stap voor stap verweven raakten met mijn academische carrière. Ik onderscheid verschillende stappen op dit pad:

- Het ontwikkelen van academische distantie om de ervaringen rondom de revolutie te kunnen analyseren. Dit was de eerste stap naar het vinden van een balans tussen betrokkenheid en distantie.
- Ervaringen tijdens de eerste fase van mijn promotieonderzoek in Nederland en de confrontatie met mijn eigen positionering in relatie tot het thuisgevoel.

Ghorashi, H. (2014)

Een verschuivende zoektocht naar het thuisgevoel. In: Sietske Dijkstra & Lia van Doorn (red.) *Een vreemde thuis in den vreemde*. Utrecht: Stili Novi, pp. 95-111.

- Ervaringen tijdens de tweede fase van mijn promotieonderzoek in de VS en een nieuwe positionering jegens thuis.
- Reflectie op en analyse van de empirische data en ervaringen van mijn onderzoek en de vertaling daarvan in theoretische en persoonlijke verdieping.

Maar laat ik eerst mijn belevenissen tijdens de Iraanse revolutie kort beschrijven om mijn verhaal de nodige context te geven.

Toen thuisgevoel zo gewoon was

De Iraanse revolutie van 1979 was een keerpunt in het leven van veel mensen in Iran. In de eerste anderhalf jaar na de revolutie die velen van ons 'de lente van vrijheid' noemden, droegen we trots de naam 'de kinderen van de revolutie'. Een naam die we van grote waarde achtten. Aanvankelijk was ik me niet zo bewust van alle gebeurtenissen die de revolutie met zich meebracht. Ik was ook heel jong; toen de geluiden van protest luid opkwamen (1978), was ik 16 jaar. Ik had kritiek op het toenmalige regime, maar die was voor mijn gevoel niet zo essentieel om meteen aan een revolutie te denken. Maar het duurde niet lang voordat de revolutiekoorts mij ook aanstak. Ik raakte als middelbare scholier betrokken bij de protesten tegen de Pahlavi-dynastie (1925-1979). Bij ons thuis werd regelmatig over politiek gesproken. Deze discussies werden nog sterker toen twee tantes die in Italië studeerden, terugkwamen naar Iran om deel te nemen aan de opkomende protesten. Al snel kreeg ik van hen boeken te lezen, zoals marxisme voor dummes. Ik was hongerig naar nieuwe kennis en las in korte tijd relatief veel boeken over bijvoorbeeld de geschiedenis van onderdrukking in Iran en over verschillende politiek-filosofische discussies. Ik voelde me als een vis in het water en het werd me snel duidelijk dat de combinatie tussen theoretische kennis en gepassioneerde actie voor een rechtvaardige wereld er eentje was die mij zeer aansprak. Ik voelde me thuis in de boeken die ik las en in het gevoel van saamhorigheid op straat waarin de idealen voor een betere wereld centraal stonden.

Die intense jaren beschouw ik ook als de mooiste jaren van mijn leven. Ik voelde me verbonden met mijn landgenoten in onze droom voor een beter Iran. En we voelden ons ook verbonden met diverse landen in de wereld waar soortgelijke bewegingen gaande waren. Naast politiek-filosofische teksten was ik in die periode ook geïnspireerd door Latijns-Amerikaanse (protest)literatuur en -muziek van Lorca, Neruda en Victor Khara en door de romans van Russische en Franse schrijvers. Ik was vol energie toen en me er zeer van bewust dat ik het geluk had getuige te mogen zijn van een van de meest bijzondere gebeurtenissen van de eeuw. Ik was daarom soms ook letterlijk bang om te slapen en deze momenten te gaan missen. Vanaf de vroege ochtend tot diep in de nacht was ik bezig met politiek.

Ik werd de studentleider van onze school, organiseerde politieke exposities, mobiliseerde studenten voor (buiten)schoolse protesten en demonstraties en werd lid van de studentenorganisatie van een van de populairste politieke organisaties van destijds, een marxistisch-leninistische organisatie. Zo veranderde ik langzamerhand van een tamelijk verlegen meisje in een fanatiek politiek activist die zich met hart en ziel inzette voor haar idealen.

In die hoopvolle tijd was ik ervan overtuigd dat de jaren van onderdrukking voorbij waren en dat we aan het begin stonden van een mooie toekomst. Hoe kon het anders? Wij hadden het over een revolutie, het zelf bepalen van ons lot. Zelfs als iemand twijfels had, zeiden we gauw: 'Niets kan slechter zijn dan het vorige regime'. De jaren van dictatuur waren voorbij, dachten we. De eerste twee jaren van de revolutie waren zo mooi, zo levend. Opeens mochten alle boeken op de markt komen die lange tijd onder censuur in de kelders lagen. Op een dag verschenen duizenden nieuwe boeken, zonder kaff, zonder enige fetsoenlijke vorm en toch kocht iedereen ze. Iedereen hongerde naar kennis. Boekenkasten werden gevuld en de straten stroomden vol met mensen die met elkaar discussieerden over die boeken. De straten werden universiteiten. De universiteit van Teheran, die altijd het toneel van verschillende protesten was, was niet groot genoeg voor zoveel nieuwe, leergierige studenten. Iedereen was een student, een kennisverwerter die de stemmen van een nieuwe maatschappij of een utopie aan het bouwen was. Een maatschappij waarbinnen de menselijke vrijheid en gelijkheid en medemenselijkheid hun ware gestalte zouden krijgen. Iedere ideologie had een andere invulling voor deze utopie.

Vermorzelde vrijheid

Het duurde niet lang voordat dit geloof in utopie een teleurstelling werd. Mensen met verschillende politieke overtuigingen keerden zich tegen elkaar. Verschillende ideologieën die eerst samen de revolutie veroorzaakten, stonden later tegenover elkaar. In de straten van Iran begon een bloedige strijd tussen de mensen die tijdens de revolutie samen een sterk front vormden. Het duurde niet lang voordat alle boeken die met zoveel liefde en hoop waren gekocht, in kachels of in vuilnisbakken terechtwamen. Ook zag je vaak in de kanalen van Teheran boeken die in het water bewogen.

Een zware mist van angst en wanhoop verdrong de zonnige dagen van hoop en vreugde. Alles wat een teken van vrijheid kon zijn, werd aangevallen, waaronder de universiteiten. Toen ik geluiden hoorde over de aanval op de universiteiten, snelde ik naar de universiteit van Teheran. Ik zag vele mensen, jong en oud, die midden op de straat zaten. Ik deed mee. Wij zaten gewoon op de straat, wij sliepen daar, wij aten daar en we hadden gesprekken over de toekomst van het land. Het duurde niet lang voordat de knokploegen ons aanvielen. Wij deden ons best om terug te vechten, maar het hielp niet. Zij hadden messen, kettingen, stokken. Wij hadden alleen onze handen. Ik zag mensen gewond op de grond vallen. Iedereen

schreeuwde van angst. Ik schreeuwde mee. Ik werd behoorlijk bang toen ik zag hoe de aanvallers met messen en andere wapens iedereen te lijf gingen. Ik zag hun gezichten: ze waren woedend, ze konden gewoonweg mensen doodslaan. Ik was ook verbijsterd. Hoe kon het zover komen? We stonden naast dezelfde mensen in de demonstraties, we schreeuwden samen slogans voor vrijheid, we vochten voor een mooier Iran. Waar kwam deze haat vandaan? Ik was in gedachten en schreeuwde hard, toen ik een klap op mijn hoofd voelde. Ik voelde met mijn hand aan mijn hoofd en voelde een gat in mijn hoofd. Toen werd mijn trui opeens helemaal rood. Ik viel op de grond en ik hoorde mensen roepen: 'Zij gaat dood, vlug! Ik kon niet lopen, ik merkte dat twee mensen mij hielpen, ze hebben me op een fiets gezet en brachten me langzaam naar een ziekenhuis. Toen ik daar eenmaal was, voelde ik me beter. Mijn hoofd was gewond, er moesten negen hechtingen in. Een dokter kwam en begon meten over de moed van de jonge mensen. Mijn vader heeft mij met grote angst en verbazing opgehaald. Dit alles weerhield mij niet om te protesteren. Na twee dagen bevond ik me weer op straat om te demonstreren, maar dit keer met een bandage om mijn hoofd. Ik was vastberaden om de door de revolutie bereikte vrijheid te behouden. Dat lukte helaas niet. Het dictatoriale regime keerde terug, alleen in een andere vorm.

Ontheemd: eerste jaren in Nederland

Het moeilijkste van de jaren van wanhoop en angst in Iran was dat ze zo'n groot contrast vormden met die eerdere jaren van vrijheid. Als je de zoete smaak van vrijheid hebt geproefd, is het zo moeilijk om haar te zien verdwijnen. In de jaren die volgden in Iran, voelde ik me als een zombie die van alles deed, maar de kracht niet had om echt in het leven te staan. Ik ademde wel, maar leefde niet echt. Eenmaal in Nederland kreeg ik weer energie om te leven. Ik had een nieuw doel in mijn leven, namelijk alles op alles zetten om iets waardevols te maken van deze nieuwe kans in mijn leven. Ik wilde vooral van de vrijheid genieten en zoveel mogelijk nieuwe inzichten opdoen om zo antwoorden te krijgen op de vragen die ik had door mijn ervaringen met de revolutie. Ik wilde ook de verhalen vertellen van mijn generatie, zodat ze nooit in vergetelheid zullen raken. Verhalen van dierbaren die vol idealen de dood hebben gevonden, maar ook van vele generatiegenoten die genoodzaakt waren hun zombiëbestaan voort te zetten zonder veel vooruitzichten op een betere toekomst. Ik was een veer die jarenlang ingedrukt was geweest en opeens in Nederland loskwam, vol energie en vol leergierigheid. Zo begon ik meteen met het leren van de Nederlandse taal en, al kon ik het niet helemaal geloven, een jaar na mijn komst naar Nederland met de studie culturele antropologie aan de Vrije Universiteit (VU) in Amsterdam. De droom van studeren in Nederland leek zo ver weg (studeren in een andere taal en toegelaten te worden op de universiteit voelde onwettelijk), dat ik het niet geloofde totdat ik me naast andere studenten in de collegezalen bevond. Via de wetenschap hoopte ik een aantal antwoorden op mijn vragen te krijgen.

Ik wilde bijvoorbeeld weten hoe het kon dat een politiek zo brede revolutie eindigde in een islamitische republiek. Waarom zijn mensen met zulke hoge idealen niet in staat geweest om een democratische republiek vorm te geven waarvan verschillende partijen deel uitmaakten? Mijn studie hielp me enorm om het verleden van Iran beter te begrijpen en ook de politieke omwentelingen binnen een brede maatschappelijke machtsstructuur te analyseren. In mijn doctoraalscriptie heb ik teruggekeken naar de ervaringen gedurende de revolutiejaren en deze gekoppeld aan theoretische inzichten die ik tijdens mijn studie had verworven (Ghorashi 1994). Ik leerde de misdaden van het islamitische regime te begrijpen vanuit de ondemocratische context van een land dat jarenlang een dictatoriale macht had. Dit bracht me tot de conclusie dat het niet zozeer een politieke stroming of islam, maar dogmatisme en non-tolerantie voor verschillen waren die het onmogelijk maakten een brede politieke coalitie aan de macht te helpen.

Ik werd door mijn academische opleiding genuanceerder en daardoor begon ik langzamerhand te reflecteren op mijn eigen verleden. Het was niet gemakkelijk om nuances toe te laten in de beschrijvingen van een verleden dat zulke pijnlijke herinneringen omvatte. Want als je pijn hebt, wil je vooral schuldigen aanwijzen en nuanceren en contextualiseren van het verleden verzwakt dat. Maar stap voor stap werd ik attent gemaakt op mijn normatieve oordeel over het verleden en daardoor heb ik me een belangrijke academische vaardigheid eigengemaakt: afstand nemen en mijn betrokkenheid een academische vertaling geven. Dat was op momenten zeer pijnlijk, maar het schrijfp proces van mijn scriptie en het zeer kundige en constructieve commentaar van mijn toenmalige scriptiebegeleider, André Droogers, waren bijzonder nuttig bij het incorporeren van de pijnlijke momenten in een genuanceerd en academisch verhaal over het verleden. Naast zijn deskundige begeleiding heeft André mij op diverse momenten kracht gegeven om in mijn eigen kwaliteit te geloven. Tijdens een van onze bijeenkomsten om mijn hoofdstukken – die ik met bloed, zweet en tranen had geschreven – te bespreken, zei hij het volgende: 'In onze kerk versterken kinderen kaarsen. De bedoeling is dat we deze aan mensen geven waar we veel bewondering voor hebben en ik wil deze aan jou geven, Halleh.' Ik kreeg tranen in mijn ogen en kon mijn oren niet geloven. Deze mooie woorden en de kaarsen die ik kreeg, brachten toen letterlijk en figuurlijk licht in mijn leven. Ik kreeg veel hoop en energie om door te gaan.

Maar er waren ook genoeg momenten waarop ik me wanhopig voelde. Ik herinner me nog goed het diepe dal waarin ik na mijn afstuderen belandde. Ik viel in een gat van onzekerheid en vroeg mijzelf: 'Wat doe ik hier nog? Waar ben ik mee bezig? Ik moet terug naar Iran om daar iets te betekenen. Een van de redenen van deze onzekerheid was dat ik mij schuldig voelde om in vrijheid te leven, terwijl vele van mijn lotgenoten een onvrif leven moesten accepteren. Een andere reden was dat ik mijn toekomst in Nederland absoluut niet positief zag. Wat kon ik doen? Ik zou nooit worden gezien als een Nederlander, ik blijf die Iranër met een raar accent, hoe goed ook ik me deze taal eigen ga maken. Ik keek om me heen en zag

nauwelijks vluchtelingen in hoge functies. Mijn droom was om een geëngageerde wetenschapper te worden. Een wetenschapper die er geen genoegen mee neemt om achter het bureau tot nieuwe ideeën te komen, maar die zich ook wil mengen in de maatschappelijke discussies.

Onnodige twijfels?

Achteraf gezien had Nederland mij veel meer te bieden dan het vertwijfelde gevoel dat ik toen had. Nu, twintig jaar later, heb ik als hoogleraar de hoogste wetenschappelijke positie aan de universiteit: ik geef colleges aan masterstudenten over wat geëngageerde wetenschap inhoudt. Mijn inspiratiebronnen hiervoor zijn Zygmunt Bauman en Edward Said.

Bauman (2010) noemt maatschappelijk engagement de grootste uitdaging voor de sociologie in de latere moderne samenlevingen. Volgens hem bestaat er geen keuze tussen engagement en neutraliteit in de sociologie, want sociologie die invloed wil hebben, moet geëngageerd zijn. De enige oplossing is daarom te zoeken naar een balans tussen engagement en afstand. In zijn betoog verwijst Bauman naar de notie van ballingschap, die engszins overeenkomt met Salds intellectuele ballingschap (1995). Intellectuele ballingen zijn mensen die steeds moeten balanceren tussen betrokkenheid en marginaliteit dan wel afstand. Bauman (2000) schetst een beeld van de wetenschapper als balling die maatschappelijk geëngageerd zou moeten zijn om invloedrijk te zijn. Maar hij zou zich tegelijkertijd de marginaliteit van een wetenschapper moeten toe-eigenen om te kunnen reflecteren en abstraheren. De marge waarin de wetenschappelijke balling verkeert, is geen toestand van geïsoleerd zijn, maar juist een voorwaarde voor een relatieve afstand van de macht van het dominante discours. Een keuze voor de marge is een keuze om te vertragen, terwijl iedereen om je heen aan het rennen is. Het is een keuze om vragend bezig zijn, terwijl anderen juist overtuigd zijn van antwoorden.

Deze wetenschappelijke ballingen zoeken constant de balans tussen maatschappelijke invloed en wetenschappelijke productie, wetend dat ze zich hiermee tussen twee vuren begeven. Wetenschappers zien hen als 'normatief' of 'te ongepast', het maatschappelijke veld ziet hen juist als 'te abstract' en 'theoretisch'. Hun positie is niet onomstreden en hun strijd is zwaar, omdat het om subtiele vormen van dominantie gaat. Toch zijn ze nodig, juist omdat het deze ballingen zijn die de praktijk de nodige theoretische reflectie bieden en de wetenschap de nodige praktische vertaling. Dit is precies het droombeeld dat ik koesterde voor mijn eigen toekomst voordat ik wetenschapper werd. Gezien mijn positie als bijzonder hoogleraar (tussen 2005-2012), weet ik hoe moeilijk en soms onmogelijk het is om beide velden, wetenschap en maatschappij, te willen dienen. Toch vind ik het een uitdaging die zeer de moeite waard is. Wat mij in ieder geval helpt om alert te blijven, is deze vraag van Bauman: hoe maatschappelijk geëngageerd te raken en tegelijkertijd de besmetting van het dominante discours te beperken?

Opnieuw beginnen

Kiezen voor engagement betekende voor mij dat ik in de verwevenheid tussen mijn persoonlijke achtergrond en de wetenschappelijke vraagstukken rondom identiteit en integratie antwoorden wilde vinden op de maatschappelijke vragen die mij bezighielden. Ik koos daarom bewust voor onderwerpen die dicht bij mijn biografie lagen. Het komen tot waar ik nu ben, was geenszins vanzelfsprekend en voorspelbaar. Alleen al het feit dat er zo weinig vrouwelijke hoogleraren aan de universiteit werken, laat staan vrouwen met een andere etnische achtergrond, maakte het dromen over mijn huidige positie zeer onrealistisch. Bovendien waren ook de stappen richting hoogleraarschap (zoals promoveren) niet zo voor de hand liggend. Het feit dat ik cum laude afstudeerde, deed niets af aan deze onzekerheid. Wetend hoe hoog de concurrentie was om aan een promotieonderzoek te beginnen, had ik geen hoop dat ik daartoe een kans zou krijgen.

Maar gelukkig bleken mijn twijfels ongegrond. Een vriend attendeerde me op een advertentie van de universiteit van Nijmegen, bij het centrum voor vrouwenstudies en antropologie. Als contactpersoon stond prof. Willy Jansen (later een van mijn promotoren naast Frans Hüskens) vermeld. Ik was meteen enthousiast, want Willy Jansen kende ik niet persoonlijk, maar wat ik van haar had gelezen, vond ik zeer inspirerend. Ook de persoonlijke interviews met haar spraken me aan. Het enige probleem was dat ik weinig over gender had geschreven, ook niet in mijn scriptie. Toch heb ik de sprong gewaagd. Ik werkte al tijdens mijn studie als secretaresse bij de afdeling antropologie aan de VU, om in mijn levensonderhoud te voorzien maar ook om werkervaring op te doen. Die ervaring was enorm verrijkend, omdat ik zo mijn toenmalige docenten als collega's had meegemaakt. Vooral toen ik me aan het voorbereiden was op de sollicitatie, heb ik veel gehad aan collega's die gespecialiseerd waren in gendervraagstukken en de islamitische wereld. Na hard werken en een goede voorbereiding op de sollicitatiegesprekken kwam ik als eerste uit de bus en werd ik promovenda in Nijmegen. Toen ik het nieuws hoorde, moest ik gillen van vreugde. Maar snel daarna werd ik verdrietig. Ik moest mijn eerste thuis in Nederland, de VU en Amsterdam, verlaten, het voelde zwaar. Het is raar om te schrijven, maar na mijn vlucht viel mij niets zwaarder dan een vertrouwde plek te moeten verlaten. Het voelde alsof ik helemaal opnieuw moest beginnen. De pijn om alle dierbaren achter te moeten laten, kwam weer terug. Na wat zwaarmoedige dagen begon ik mijn nieuwe leven te plannen.

Eenmaal in Nijmegen moest ik natuurlijk weer mijn plek vinden. Ik moest opnieuw laten zien wie ik was en vrienden maken. Het ging niet vanzelf, maar het was ook niet echt moeilijk. Ik werd vrij snel welkom geheten en het duurde niet lang voordat ik besefte dat ik in een bijzonder academisch nest terecht was gekomen. Vanwege mijn bijzondere promotieplaats tussen twee eenheden (vrouwenstudies en antropologie) mocht ik snel meedoen met de werkgroep Tchanbuli, waarin aiós en studenten bezig waren met vraagstukken rondom experimentele en feministische

antropologie. Ik vond het zeer boeiend en ging me helemaal verdiepen in het thema. Ik had op de VU al een introductiecollege gehad over feministische antropologie van Marion den Uyl, maar die inzichten werden niet meer gevoeld in de laatste jaren van mijn opleiding. In Nijmegen mocht ik de draad weer oppakken en ik was er meteen door gefascineerd.

Sinds de jaren zeventig bestaat er binnen de antropologie een stroming die zeer kritisch staat tegenover de traditionele noties van objectiviteit. Een cruciale omwenteling binnen de antropologie werd in gang gezet door Writing Culture (1986) van James Clifford en George E. Marcus. Deze nieuwe richting wordt experimentele antropologie genoemd. In zijn inleiding tot *Writing Culture* (1986) probeert Clifford te laten zien hoe de grens tussen wetenschap en literatuur steeds moeilijker te bepalen is. Etnografen zijn niet vrij van macht (swerkingen) en conventies. De etnograaf is als schrijver altijd 'gesitueerd'. Clifford (1986) stelt zelfs dat het etnografisch schrijven meer fictioneel zou zijn dan feitelijk. De etnograaf geeft geen feitelijke, objectieve weergave van de werkelijkheid, maar creëert veel eerder een 'partial reality'. De nadruk binnen de etnografie zou dan ook op het proces van schrijven moeten liggen. Dit schrijfp proces wordt zowel bepaald door externe factoren (conventies en macht) als door interne factoren (emoties, belangen, disposities). Daarnaast bepleit deze experimentele stroming de polyvalentiteit (meestemmigheid) van het antropologische onderzoek. Het streven is daarbij om de stem van de onderzochte ander zoveel mogelijk te laten horen. Er wordt dan ook naarstig gezocht naar nieuwe tekstuele strategieën om de dialoog met de ander gestalte te geven. Metaforen, retoriek en andere literaire vormen van expressie krijgen binnen deze benadering veel aandacht.

De bundel *Writing Culture* riep woedende geluiden op bij feministische antropologen. Zij keerden zich niet tegen de epistemologische (postmoderne) omwenteling binnen de antropologie. Integendeel, de nieuwe benadering stond juist voor wat feministen al jarenlang hadden benadrukt, namelijk dat bepaalde vormen van wetenschappelijk en abstract taalgebruik (de traditionele wetenschappelijke 'stijf') als een uitsluitingsmechanisme werken, bijvoorbeeld jegens de onderzochte andere. De boosheid richtte zich vooral op het feit dat het werk dat de feministische kritiek al had vertzet, bewust werd genegeerd. Feministische antropologen experimenteerden al jaren met nieuwe stijlmidelen, juist om meestemmigheid te bereiken in hun teksten (Abu-Lughod 1993; Behar & Gordon 1995). Vooral de combinatie van kritische wetenschap, ruimte voor experimenteren met de tekst en de centrale positie van verhalen vond ik bijzonder. Dat werd de leidraad voor mijn proefschrift.

Identiteit

Voor mijn promotieonderzoek vergeleek ik Iraanse vrouwen met een linkse achtergrond die naar Nederland en de VS zijn gegaan. Ik wilde weten hoe deze vrouwen hun identiteit hebben vormgegeven in hun nieuwe land en hoe die verbonden is met hun thuisgevoel. In de verhalen zocht ik dus naar de verbinding tussen het verleden, het heden en de toekomst. In navolging van vele sociale wetenschappers heb ik gekozen voor een benadering van identiteit als iets dynamisch, meervoudig en contextueel (Ewing 1990; Fischer-Roseenthal 1995; Giddens 1991; Welker 1998). Identiteit is in deze optiek geen afgerond geheel dat als bagage kan worden meegedragen, maar is veranderlijk, ambig, doorgaans ongreepbaar en kan in nieuwe contexten nieuwe vormen krijgen. Toch betekent dit niet dat identiteit constant verandert: ondanks het feit dat identiteit een proces van 'worden' is, is er toch ook een zekere mate van continuïteit. Deze continuïteit ligt besloten in de begrippen 'habitus' of de 'embodied history', die Bourdieu gebruikt (Bourdieu 1990, p. 56). De ervaringen van het verleden bepalen vaak de (on) bewuste voorkeuren van mensen in de keuzes die ze maken. Deze keuzes krijgen echter nieuwe vormen als iemand in aanraking komt met nieuwe, vaak onbekende mogelijkheden. Daarom was het voor mijn onderzoek van belang om identiteit te zien als een proces dat op het kruispunt van ervaringen uit het verleden en het heden steeds nieuwe vormen krijgt (zie ook Hall 1990). Het begrip identiteit krijgt hierdoor een narratief karakter (zie ook Giddens 1991).

Eerst hield ik de interviews met de Iraanse vrouwen in Nederland. Ik weet nog dat de verhalen behoorlijk zwaar waren voor zowel de vrouwen die ik interviewde als voor mezelf. Ik werd na sommige interviews ziek. Toen ik de interviews ging uitwerken, merkte ik pas hoe zwaar sommige passages waren. Het waren niet zozeer de verhalen over het verleden die zwaar voelden, maar gek genoeg vooral de verhalen over de toekomst. Dan vielen de meeste stiltes. Hier kom ik straks op terug.

In tegenstelling tot wat in discussies rondom migranten meestal wordt beweerd, vonden de geïnterviewde vrouwen de culturele verschillen tussen Iran en Nederland in de eerste jaren van hun verblijf niet erg opvallend. Ze zijn opgegroeid in westers georiënteerde families en hebben hun kindertijd, en sommigen ook hun volwassen jaren, in een sterk westers georiënteerd Iran doorgebracht. Voor hen waren de traditionele veranderingen na de revolutie een grotere schok dan de Nederlandse samenleving. De eerste contacten met Nederlanders ervoeren ze als tamelijk positief. Die positieve houding veranderde in de loop der jaren. Deze vrouwen hebben hun best gedaan om actief deel te nemen aan deze maatschappij. Ze hebben de taal geleerd, hier gestudeerd en werk gezocht. Maar ondanks al deze pogingen werden ze geconfronteerd met een nieuwe vorm van ontworteling. Hun teleurstelling begon toen ze als gelijke wilden worden geaccepteerd, maar als vreemdeling werden benaderd. Dit gevoel van uitsluiting, dat velen hebben ervaren,

is vergelijkbaar met ervaringen van andere migranten in Nederland (Essed 1995; Lutz & Moors 1989). Bovendien werden ze erg ongerust over het feit dat hun verleden steeds moest worden opgerakeld.

Na een aantal jaren begon een nieuw gevoel van thuisloosheid bij deze vrouwen op te komen. Ze realiseerden zich dat ze hun hoop op een nieuw thuis moesten opgeven. Deze verloren hoop bleek niet zozeer uit wat de vrouwen mij vertelden, maar juist uit wat ze niet zeiden. En dat was de zwaarte van de interviews waar ik eerder naar verwees. Het leven in Nederland bood vele Iraanse vrouwen nieuwe ruimtes om zich te ontplooiën. Ze hebben naar eigen zeggen als vrouw hier veel meer bewegingsruimte en ontplooiingsmogelijkheden dan in het Iran van na de revolutie. Desondanks kwamen er diepe emoties los toen ik hen naar de toekomst vroeg. De meesten van hen huilden en vertelden me dat ze liever niet aan de toekomst dachten en van dag tot dag leefden. Deze houding van stilte en pijn deed zich ook voor bij hun herinneringen aan de periode van onderdrukking. Er lijkt hier sprake te zijn van een diep verborgen innerlijk conflict. Een tegenstelling tussen een druk en ogenschijnlijk succesvol leven en een gevoel van diepe leegte en onzekerheid. Toen ik bezig was met het transcriberen van deze gedeeltes van de interviews moest ik ook hullen. Het was een emotionele scène achter de computer, hullen en typen tegelijk. Deze interviews herinnerden me aan mijn eigen onzekerheden en het verloren thuis dat ik liever wilde vergeten. Ze maakten mij bewust van mijn ontworteling en het gevoel van thuisloosheid in Nederland. Nog belangrijker: de interviews lieten zien dat het proces van identiteitsvorming van de vrouwen uit mijn onderzoek werd gekenmerkt door een diepe bron van onzekerheid over de toekomst en de basis van deze onzekerheid lag in het onzekere gevoel over thuis. Waar horen deze vrouwen thuis? In Iran waar ze thuisloos zijn geworden of in Nederland dat ze voor hun gevoel nooit als thuis kunnen beschouwen? Na deze constatering heb ik een voorlopige analyse gemaakt van de interviews, voordat ik mijn onderzoek in de VS voortzette.

'Iraanges' als nieuw thuis?

Eenmaal in Amerika was het gek om te zien hoe een 'thuis' kon worden verplaatst. De Iraanse gemeenschap in Los Angeles is op veel manieren een herschepping van het Iran van de jaren voor de revolutie: een Iran buiten Iran zelf. Voor veel Iranërs die opgroeiden in de tijd van de sjah voelt Irangesles meer Iraans dan de Islamitische Republiek van na de revolutie. Een fragment uit mijn veldnotities in Los Angeles laat deze herschepping van het thuisland, dat op vele manieren het 'echte thuisland' vervangt, zien:

'Vamorgen luisterde ik naar de Iraanse radio in Californië. Tijdens de uitzending belde een oude vrouw en zei dat ze haar contributie zes maanden vooruit had betaald en dat ze naar Iran zou gaan en de radio vreselijk zou missen tijdens haar verblijf in Iran. Een van de redenen waarom ze graag terugkwam naar de VS, was het feit dat de Iraanse radio bestond. Wat ik interessant vond, was dat deze oude dame de Iraanse radio zou missen, terwijl ze terugging naar Iran. Dit laat zien dat thuis-zijn als concept niet te maken heeft met de oorspronkelijke plaats als die oorspronkelijke plaats is losgemaakt van haar oude vorm en elders een nieuwe vorm heeft gekregen. Iranërs die zijn opgegroeid in de tijd van de sjah hoorden de muziek uit hun jeugd. De manier van leven van vroeger is veel dichterbij in L.A. dan in het Iran van na de revolutie. Iran heeft andere, zeer wezenlijke, factoren die het land aantrekkelijk maken voor Iranërs, vooral emotionele. Maar het feit dat Los Angeles op vele manieren Iran kan vervangen als 'thuisland', biedt Iranërs een bekende omgeving waarin ze hun nieuwe leven kunnen vormgeven met relatief weinig innerlijk conflict' (veldnotities, 23 juli 1997)

Los Angeles had op mij, die Iran elf jaar daarvoor had verlaten, hetzelfde effect. Ik voelde me er al snel thuis. Ik zag weer zoveel beelden uit mijn kindertijd die ik eerder kwijt was geraakt toen ik nog in Iran woonde. Deze herschepping van klein Iran in Los Angeles is een van de factoren geweest waardoor de meeste Iraanse vrouwen van mijn onderzoek in Los Angeles zeiden dat ze zich in de VS thuis voelden. Het was niet zozeer de Amerikaanse context als zodanig waar ze zich thuis voelden, maar vooral een thuis dat ze zelf hadden gecreëerd waarin elementen van het verleden en het heden bij elkaar kwamen. Het gevoel van thuis heeft niet alleen te maken met bewuste keuzes die mensen maken, maar ook met een omgeving waar mensen zich op hun gemak kunnen voelen: een bekende omgeving die kenmerken van hun geschiedenis en habitus draagt (Bourdieu in Ghorashi 2003a).

Door mijn verblijf in de VS kreeg ik het gevoel dat ik mijn thuis weer had teruggevonden, maar eenmaal in Nederland merkte ik snel dat dat een illusie was. In Nederland begon ik nachtmerries te krijgen en die hadden voornamelijk te maken met de verstikkende sociale controle die ik in Los Angeles had ervaren. De hoewelheid roddels die daar de ronde deden, kwamen terug in mijn dromen. Ik weet nog goed dat iemand een keer een roddel met mij aan het delen was over een Iraanse vrouw uit Nederland die daar onderzoek deed, zonder dat zij besefte dat het om mijzelf ging. Ook zag ik de Iraanse pronkkultuur alom aanwezig versterkt door de consumptiegerichte Californische levensstijl. Gesprekken gingen bijvoorbeeld vaak over de grootte van iemands huis of de nieuwste auto's.

Eenmaal in Nederland was ik weer bij terug te zijn in mijn eenvoudige leven en in mijn eigen privacy dat door niemand werd beoordeeld of eerder veroordeeld. Ik genoot van mijn ruimte die mijn persoonlijke vrijheid en ontwikkeling mogelijk maakte. De nachtmerries over Irangesles herinnerden me aan de minder prettige

kanten van het Iran van vroeger, maar ook die van het nieuwe Iran in de VS. Deze onaangename dromen begonnen het imaginaire Iran in mijn hoofd af te breken, dat door jaren ontworteling in Nederland steeds mooiere vormen had gekregen. Mijn ervaringen in Los Angeles maakten dit droombeeld realistisch door ook de negatieve kanten daarvan zichtbaar te maken. Het beeld van Californië als mijn mogelijke toekomstige thuis werd hierdoor stap voor stap beschadigd, totdat het helemaal in elkaar stortte. Dan kwam het besef dat door mijn ervaringen en het leven in Nederland de betekenis van het oude thuis was veranderd. Wat ooit zo vertrouwd voelde, werd verstikkend. Het gevoel van vrijheid kreeg de overhand boven een naïef gevoel van thuisland dat ofwel in het verleden lag ofwel mogelijk in Amerika kon worden hervonden. Bij deze vrijheid hoorde ook het besef dat het thuis dat in mijn hoofd bestond, een illusie was.

Deze veranderende betekenissen van het thuis hadden niet alleen een persoonlijke dimensie, ze werden sterk gevoeld door de theoretische inzichten die ik tijdens mijn promotieonderzoek vergaarde. Theoretische benaderingen van het begrip thuis gaven mij een kader om deze ideeën verder te ordenen en analyseren. Ik las bijvoorbeeld het werk van Malkki waarin zij kritiek heeft op een statische benadering van thuis als het land van herkomst waar mensen zijn geworteld. De veronderstelling is dat 'the homeland or country of origin is not only the normal but the ideal habitat for any person...' (Malkki 1995, p. 509). Malkki bekritiseert deze zogenaemde 'sentimentalist bias', waarin geworteld-zijn binnen een territoriale, geografische grens wordt beschouwd als de meest normale en natuurlijke vorm van gebondenheid. Door haar kritiek probeert zij het concept 'thuis' te de-territorialiseren:

But if 'home' is where one feels most safe at ease, instead of some essentialized point on the map, then it is far from clear that returning where one fled from is the same thing as going home' (Malkki 1995, p. 509).

Toen ik dit citaat las, kreeg ik de drang om te zoeken naar de alternatieve, nonessentialistische benadering van thuis. Zón benadering zou ook veel beter passen bij mijn theoretische uitgangspunt over identiteit als een dynamisch proces. Door de vanzelfsprekendheid van de fysieke verbondenheid met het land van herkomst als thuis op te geven kwam er ruimte voor nieuwe ideeën. In de door Malkki bekritiseerde sedentarische benadering vallen cultuur, identiteit, land van herkomst en het thuisgevoel samen. Waar iemand vandaan komt, is gewoonweg thuis. Hiertegenover staat een niet-territoriale benadering van thuis die ik de 'fluïde benadering' zal noemen. Hierin wordt het thuisgevoel losgekoppeld van de geografische grenzen van het land van herkomst. Het is niet meer verbonden aan een gegeven territoriale ruimte, maar aan een diversiteit van al dan niet fysieke ruimtes waarbinnen mensen hun leven vorm kunnen geven zoals zij het willen. Dit onderscheid valt samen met het verschil dat Avtar Brah (1996, p. 197) introduceert tussen het 'gevoel van thuis' en het claimen van een 'plaats als thuis'.

Als identiteiten veranderen, waarom zou de betekenis van thuis dan niet veranderbaar kunnen zijn? Maar vanuit mijn onderzoek moest ik de vraag beantwoorden waarom bij veel vluchtelingen een sedentarische basis van thuis zo sterk blijft voortleven door bijvoorbeeld een sterk verlangen of heimwee richting vraag gezocht in de bron (of essentie) van waar deze mensen vandaan komen. Maar binnen een non-essentialistische benadering wordt vooral gezocht naar de situationele en contextuele condities die bepaalde gevoelens van thuis mogelijk maken. Juist de vergelijking tussen twee verschillende contexten maakt het mogelijk om te laten zien hoe de positionering van Iraanse vrouwen contextafhankelijk is. In Nederland, waar vrouwen zich ontworteld voelden, gingen ze weer terug verlangen naar hun wortels in Iran. Dus wat ik in mijn werk als proces of othering' verbinding met hun nieuwe land te realiseren. Het tegenovergestelde was het geval in Irangees. Het kleine Iran in de VS, de positieve benadering van diversiteit en de mogelijkheid tot hybride positionering (als Iraans-Amerikaans) bood perspectief voor de Iraanse vrouwen uit mijn onderzoek om hun nieuwe land als hun thuis te ervaren (zie voor een uitgebreide beschrijving Ghorashi 2003a,b, 2010). Zij hoefden niet hun Iraanse achtergrond op te geven om Amerikaan te worden; de positionering als Iraans-Amerikaans maakte het voor hen mogelijk om hun verleden en heden in een emotionele balans te zien naar de toekomst.

Terug thuis

De conclusie van mijn promotieonderzoek dat het thuisgevoel niet een natuurlijk gegeven is, maar een geconstrueerd verhaal dat contextueel wordt vormgegeven, was cruciaal voor de verschuivingen in mijn eigen verhaal. Deze inzichten verschaffen mij de bewegingsruimte om verder te kunnen kijken en meerdere bronnen te zien voor mijn verbinding. Het feit dat ik zo emotioneel werd tijdens het Iran in mijn hoofd nodig had om een fysiek anker voor mijn thuisgevoel te creëren, was een gevolg van de context waarin ik mij bevond. Ik was als het ware het product van het Nederlandse denken over migranten en het thuisgevoel, waarin de meest natuurlijke band van migranten in hun land van herkomst werd gezocht. Ik was niet meer de Iranër die Iran had verlaten, maar toch had ik de illusie dat mijn thuis in Iran moest liggen. Maar dan was dat net zo verwarrend voor mij als het was voor de vrouwen die ik in Nederland interviewde. Hoe kon een land dat zo in het verleden hoorde en mij thuisloos maakte, als mijn eigen bron van thuis dienen? Eenmaal terug uit de VS werd die illusie van thuis afgebroken, maar zonder dat een persoonlijk een sterk gevoel van ontworteling. Ik zocht naar een anker om wortel te kunnen schieten om zo ergens thuis te horen. Het probleem was dat ik dat anker in

de territoriale ruimtes zocht van een land: ofwel het land van herkomst of het land van vestiging. Terwijl beide landen eerder bronnen waren van mijn ontworteling: mijn wortel was al uit Iraanse bodem getrokken, en Nederland bood geen juiste bodem voor mij om nieuwe wortels te schieften. Ik bleef de ander in beide landen. Het eerder vermelde theoretische kader hielp me om het begrip thuis breder te definiëren en dit los te zien van de territoriale vanzelfsprekendheid van een land. In deze brede benadering is het thuisgevoel gebonden aan de ruimtes en plekken die kunnen bijdragen aan een gevoel van geborgenheid en verbondenheid. Volgens deze 'fluïde benadering' van thuis gaat het om een diversiteit van al dan niet fysieke ruimtes waarbinnen iemand zich thuis kan voelen. Vooral de nachmerries na mijn terugkomst uit de VS waren voor mij aanleiding om het thuis te beschouwen als de plek waar ik mezelf kon zijn en mezelf kon ontwikkelen zoals ik zelf wilde, zonder al te veel negatieve impulsen en druk van buitenaf.

Sindsdien zie ik thuis als de 'plek' waar ik mensen om me heen heb die mij rust en erkenning geven met de nodige kritische inhoud, zodat ik mij geborgen genoeg voel om grensverleggend in het leven te kunnen staan. Ik voel me nog het meest thuis als ik met een dierbare aan het praten ben over het leven, en we in ons gesprek de diepste momenten van ontroering kunnen beleven. Zo gaf mijn onderzoek naar de identiteit en thuisbeleving van Iraanse vrouwen in Nederland en de VS mij de nodige analytische vermogens om op persoonlijk niveau tot het besef te komen dat het thuisgevoel niet verbonden is aan de territoriale grenzen van een of ander land, maar te maken heeft met de veilige ruimte waar je jezelf mag zijn en kan genieten van de liefde en het vertrouwen van de mensen om je heen. Zo heb ik in de afgelopen jaren vele veilige ruimtes om me heen gecreëerd om al het negatieve om mij heen niet de kans te geven mijn keuzes in het leven te bepalen. Zo voel ik me vaak gelukkig en gedragen door de mensen die mijn leven rijk hebben gemaakt. Zolang ik dit gevoel heb, voel ik me thuis.

Noten

- ¹ Pahlavi dynastie werd opgericht door Reza Shah Pahlavi (1925-1941). Mohammad Reza Shah Pahlavi volgde zijn vader op en regeerde Iran totdat de revolutie van 1979 zijn dynastie beëindigde.

Literatuurlijst

- Abu-Lughod, Lila** (1993). *Writing Women's Worlds: Bedouin Stories*. Berkeley: University of California Press.
- Bauman, Zygmunt** (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Behar, Ruth, & Gordon, Deborah A.** Eds. 1995. *Women Writing Culture*. Berkeley: University of California Press.
- Bourdieu, Pierre** (1990). *The Logic of Practice*. Stanford: Stanford University Press.
- Brah, Avtar** 1996. *Cartographies of Diaspora: Contesting Identities*. London: Routledge.
- Clifford, James** (1986). *Introduction: Partial Truths*. In J. Clifford & G.E. Marcus (Eds.), *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography* (pp. 1-27). Berkeley: University of California Press.
- Clifford, James & Marcus, G.E.** (1986). *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley: University of California Press.
- Ewing, Katherine P.** (1990). *The Illusion of Wholeness: Culture, Self, and the Experience of Inconsistency*. *Ethos* 18 (3), 251-79.
- Fischer-Rosenhal, Wolfram** (1995). *The Problem with Identity: Biography as Solution to Some (Post) Modernist Dilemmas*. *Comenius*, 3, 250-266.
- Ghorashi, H.** (1994). *De Iraanse revolutie van gemeenschappelijkheid tot verdeeldheid*. Doctoraalscriptie Culturele Antropologie aan de Vrije Universiteit te Amsterdam.
- Ghorashi, H.** (2003)a. *Ways to Survive, Battles to Win: Iranian Women Exiles in the Netherlands and the United States*. New York: Nova Science Publishers.
- Ghorashi, H.** (2003)b. *Iraanse vrouwen, transnationaal of nationaal? Een (de)territoriale benadering van 'thuis' in Nederland en de Verenigde Staten*. *Migrantenstudies* 3, 140-156.
- Ghorashi, H.** (2010). *Culturele diversiteit, Nederlandse identiteit en democratisch burgerschap*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Giddens, Anthony** (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press.
- Hall, Stuart** (1990). *Cultural Identity and Diaspora*. In Jonathan Rutherford (Ed.) *Identity: Community, Culture, Difference* (pp. 222-237). London: Lawrence & Wishart.
- Lutz, Helma & A. Moors** (1989). *De mythe van de ander: Beeldvorming over Turkse migranten in Nederland*. *Lover* 16(1), 4-7.
- Malkki, Liisa** (1995). *Refugees and Exile: From 'Refugee Studies' to the National Order of Things*. *Annual Reviews Anthropology* 24, 495-523.
- Said, Edward** (1995). *Intellectuele ballingschap: ballingen en marginales*, in: Manifestaties van de intellectueel (pp. 65-83). Amsterdam/Antwerpen: Atlas.
- Wekker, Gloria** (1998). *Gender, identiteitsvorming en multiculturalisme: Notities over de Nederlandse multiculturele samenleving*. In K. Geuijen (ed.), *Multiculturalisme* (pp. 39-55). Utrecht: Lemma.